

ETÜMOLOOGILISI MÄRKMEID (V)

UDO UIBO

kõhvitsema

Verb *kõhvitsema* '1. sügama, kratsima, kaapima, 2. niita kõõpima' (EKSS II: 649) näikse eesti leksikograafilises kirjavaras tuntud olevat alates Wiedemanni sõnaraamatust (Wiedemann 1869: 405 *kõhvitsema* (d) sich schaben, sich kratzen). Sõna on ühiskeeles laiemalt levinud tähenduses 'sügama, kratsima, kaapima'; „Eesti kirjakeele seletussõnaraamatus” fikseeritud teine tähendus tundub tuginevat sõna kujundlikule kasutusele, mis taandub õigupoolest esimesele tähendusele. Vanemas rahvakeeles on verb põhiliselt lõuna-eestilise levikuga (VMS I: 334 *kõhvitsema* Hls, Krk, Hel, Nõo, San, Kan, Urv, Krl, Har, Rõu, Plv, Vas, Ráp, Se, Lei; samas tähenduses *kõhvitsama* Urv, Vas, Se, *kõhvahutma* Rõu, Se, *kõhveldama* PJg, Hää, Ksi, Pst, Krk ja *kõhverteme* Krk). Pole välistatud, et sellega kuulub etümoloogiliselt kokku põhiliselt põhjajaestilise levikuga *kõhutama* (?< **kõhvitama*) tähenduses 'teritama' (VMS I: 333–334 Hlj, Khk, Kär, Krj, Vll, Pöi, Muh, Mar, Kul, Mär, Vig, Lih, Kse, Han, Var, Tõs, Khn, Aud, PJg, Tor, Hää, Ris, Nis, Kei, Juu, Jür, JõeK, JMd, JJn, Koe, Kad, VJg, Sim, Trm, Kod, MMg, Äks, Ksi, Plt, Pil, KJn, Pst, Hls, Krk, Hel, Ran, Kam).

Sõna *kõhvitsema* senisel etümologiseerimisel (EEW IV: 1087; Raun 1982: 58; Koponen 1998: 111) on seda peetud deskriptiivseks või onomatopoeetilis-deskriptiivseks. Ükskõik, mida see läänemeresoome keeleteaduse lemmiktermin siinses kontekstis ka ei tähendaks, ikkagi pole võimalik niisuguse käsitusega nõustuda.

Eesti, liivi ja vadja esisilbi *õ* on sekundaarne nähtus. *õ*-liste sõnade etümologiseerimisel tuleks kõigepealt kindlaks teha vokaali esialgne kvaliteet ja tuvastada sõna varasem kuju. Selleks on vaja kontrollida, kas eesti murretes (või lähisugulaskeeltes) ei leidu variante, kus esialgne vokaal on jäänud püsima ega ole *õ*-ks muutunud. Kõnealusel juhul ei ole säärase sõnakuju leidmine kuigi raske. Nii „Väike murdesõnastik” kui ka „Eesti murrete sõnaraamat” esitavad Lätis paiknevalt Lutsi keelesaarelt verbi *kahvitsama*, millele esimehe annab tähenduseks 'nühkima' (VMS I: 158) ja teine 'sügama, kratsima', tuues näiteks laused *pini kahvitsass* ja *mis sa_tan nii kavva kahvitsat hinnäst* (EMS II: 536).

Lutsi keelesaar on enamiku uurijate arvates kujunenud XVII–XVIII sajandil Võrumaalt lähtunud migratsiooni tulemusel. Ehkki see arvamus pole vaieldamatu (vrd Pajusalu, Hennoste, Niit, Päll, Viikberg 2002: 191), võimal-

dab see siiski ettevaatlikult sõna vanust hinnata ja väita, et Lutsi keelesaare tekke ajal polnud muutus *a > õ* selles sõnas toimunud või vähemasti polnud see muutus veel lõpule jõudnud.

Eraldades Lutsi verbist lõunaeesti murretele iseloomuliku sufiksi *-tse- ~ -tsa-*, saame tüveks *kahvi-*. Sellel aga on täiesti reeglipärane alus¹ alamsaksa keeles: keskalamsaksa *schaven* 'schaben, hobeln, polieren' ehk siis 'kaapima, hõõveldama, läikima hõõruma' (Lübben 1888: 322). Niisiis on tegu kõige primitiivsema alamsaksa laenuga, mis eesti murretes on muutunud valdavalt õ-liseks ja vormistatud erinevate tuletistena.

Keskalamsaksa verbile *schaven* vastab tänapäeva saksa keeles *schaben* 'kaapima, kraapima' (Kluge, Seebold 2002: 789), inglise keeles *shave* 'raseerima; kõõpima; voolima, hõõveldama' (Chambers 2003: 994), hollandi keeles *schaven* 'hõõruma, kaapima' (Vries 1992: 610), islandi keeles *skafa* 'kaapima, sügama, siluma' (Jóhannesson 1956: 825), taani keeles *skave* 'kaapima, sügama, siluma' (Falk, Torp 1960: 989), rootsi keeles *skava* 'hõõruma, kaapima, kraapima' (Hellquist 1980: 930). Germaani verbi alusvormiks on rekonstrueeritud **skab-a-* 'kaapima' (Kluge, Seebold 2002: 789). Siit lähtub meie *kaapima*, soome *kaapia*, isuri *kāvita*, karjala *koapie*, lüüdi *kuabita*, vepsa *kabita*, liivi *kāpšə* (LÄGLOS II: 1; SSA I: 264, viimasel millegipärast küsimärgiga). Verbi *kõhvitsema* puhul on tegu sama germaani tüve teistkordse, sootuks uuema laenuga, mille levik näikse piirduvat eesti keelega. Tasub tähele panna, et ka verbist *kaapima* on eesti keeles kujunenud õ-line variant *kõõpima* ja tuletistena on rööbiti käibel nii *kaabitsema* kui ka *kõõbitsema*. Esimese on Alo Raun (1982: 58) oma etümoloogilises teatmikus muide pakkunud verbi *kõhvitsema* tähenduseks.

pojeng ~ pujeng

Mõisaaedadest maarahva sekka levinud lopsakate õitega *pojeng* ehk *pujeng* kuulub Eestis populaarsete aialilledel hulka. Üldtuntud on ka kaks seda tähistavat sõnakuju, mida on tunnustanud kõik õigekeelsussõnaraamatu trükkid alates ÕS 1960-st (varasemates väljaannetes üksnes *pojeng*). Esimese leksikograafilise allikana tunneb seda sõna F. J. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamat (Wiedemann 1869: 937 **pōjenn* G. *pōjenni* Päonie). Paneme tähele täärni märksõna ees, millega F. J. Wiedemann tähistab uusi sõnu.

Selle eesti keeles üsna uue sõna päritolu määramine on paraku tekitanud kummalisi tüsistusi. Julius Mägiste etümoloogiasõnaraamatu käsikirjas on sõna *pujeng* peetud laenuks, mille lähtekohaks on keskalamsaksa *pione* 'pujeng' (EEW 2000: 2212 *pujéng*, -i 'Päonie' (Blume) < mnd. *pione*); samal arvamusel on Alo Rauna etümoloogiline teatmik (Raun 1982: 130 *pujeng* < kask. *pione*). Niisugune käsitlus sunnib küsima, milliste eesti keelele iseloomulike häälikumuutuste kaudu on sõnast *pione* saadud sõna *pojeng ~ pujeng*. Seejuures tuleks veel liiatigi eeldada, et need muutused pole jätnud eesti keelde vahevariante ning nende eesmärk oli anda võõrapärasele sõnale veel võõrapärasem kuju.

¹ Sõnaalguse *sch-* vasteks on alamsaksa laensõnades *k-*, sõnasisese *-v- ~ -f-* vasteks *-v-* või *-hv-*, teise silbi *-e* vasteks tavaliselt *-i*. Esisilbi lahtise (ja tõenäoliselt pika) vokaali vasteks on lühike vokaal seetõttu, et *h* ees on pikk vokaal eesti rahvakeeles välistatud.

Ometi oli sõna *pujeng* päritolu määramiseks õige teets kätte näidatud juba mitu aastakümnet varem. Lauri Kettunen on oma liivi keele sõnaraamatus märksõna *pojēn* 'pujeng' all välja pakkunud ka liivi sõna etümoloogia. Ta peab seda sõna saksa laenuks, esitades allikana väidetava saksa sõna *peonia* (kusjuures sõna *pojēn* vasteks on antud *paenia*, mis soovib vist samuti olla saksa sõna), kuid märkides samas, et liivi sõna lähtub tegelikult baltisaksa sõnakujust (Kettunen 1938: 305). Baltisaksa aluskeelendit pole L. Kettunen esitanud, vaid on seda nähtavasti üksnes oletanud. Paul Ariste (1940: 15) on kaks aastat hiljem pidanud eesti *pujeng*'i lähtekohaks alamsaksa sõna *pujenge* (selle allikas jääb kirjutises ähmaseks) ja arvanud, et esisilbi *o*-ga liivi ja eesti sõnad tõendavad ka alamsaksa variandi *pojenge* olemasolu. Niisiis on siingi aluskeelend õigupoolest dokumenteerimata.

Huvitaval kombel võib eesti *pojeng*'i aluskeelendi leida ka baltisaksa (või siis alamsaksa) allikate abita. See on nimelt väga selgesõnaliselt fikseeritud ühes meie kultuuriajaloo seisukohalt üpris olulises väljaandes, P. E. Wilde kirjutatud ja A. W. Hupeli tõlgitud üllitises „Lühhike õppetud mis sees monned head rohhud täeda antakse” (1766), mida on peetud ka esimeseks eestikeelseks ajaleheks. Selle kuuendas numbris ehk tükis jagatakse nõu, mida teha jonnivate lastega. Et see küsimus pole tänapäevalgi aktuaalsust kaotanud, siis lubatagu omaaegseid õpetussõnu tsiteerida kogu nende ilus ja hiilguses.

*üks pulwer mis woib lastele anda, kui nemmad
wägga kissendawad, ja ei magga mitte.*

Kui sinno moisas üks rohho aed on, siis küssi kas seäl sees se juur kaswab mis saksad Peonid ehk Pojennid nimmetawad. Kül sa sedda moisa paikas woid sada. Sedda juurt pead sa ennesele palluma ning kewwade ülles kae-wama enne kui need lehhed wägga sureks kaswawad. Wötta sedda juurt, pesse ta puhtaks, panne ta ülles kuiwama warjo sees, kui ta paks on, siis leika tedda lõhki ja panne niitiga ülles kuiwama. Kui ta õiete kuiw on siis touka tedda hästi penikesseks pulwriks; siis wötta 1.) sedda pojennid juurt kaks noa otsa täit 2.) sest konna karbi pulwrist ka kaks noa otsa täit, 3.) üks noa otsa täis salpetrid, need kolm segga hästi kokko siis on sinno pulwer walmis. Kui so laps ei woi maggada ning kissendab wägga, siis anna temmale kui ta wäeti on üks pissoke noa otsa täis sedda walmis tehtud pulwert omma emma pimaga, sellele kes kangem on anna suur noa otsa täis weega; kui ei tahha warsti parremaks sada, siis anna iggapäaw kaks ehk kolmkorda. Sesamma pulwer on ka wägga hea wanna rahwale anda kelle südda wägga raske on. Sepärrast nüüd et se Peonid ehk Pojennid juur üks wägga hea kallid rohhi on, siis tahhaksin minna kül et sa peaksid katsuma kuidas sa woiksid sedda juurt ehk semet sada ning sedda ommas aedas ennesele külwada, siis olleks sul iggal aastal, isseennast ning ka omma waest liggimest sellega aitada (LÖ: 19–20).

„Lühhikeses õppetuses” saksa kirjakeele *peoni* (*Päonie*) kõrval teise tsiitaatsõnana² kasutatud *pojenn* on alamsaksa päritoluga baltisaksa keelend.

² Tsiitaatsõnale viitavad sõrendus ja saksa ortograafia pärane suur algustäht. Ka sõnastuses (*mis saksad Peonid ehk Pojennid nimmetawad*) on selgesti osutatud, et kirjutaja või tõlkija teada on sõna maarahva keeles seni tundmatu.

Woldemar von Gutzeit (1887: 375) on oma mahukas baltisaksa sõnaraamatus selle esitanud kujul *Pojénge* ja märkinud, et *in ungewälter Sprache* on see sõna *Päonie* asemel tavaline. Tarvitusnäide on toodud G. J. Schultz-Bertrami teosest „Baltische Skizzen” ning lisatud, et punaste põskedega riialast hüütakse *Pojéng-Poorten* ehk siis pujengivärvateks. Sõna *Pojenge* on esitatud ka Erich Kobolti (1990: 207) Pärnu materjalile tuginevas baltisaksa sõnavarakogus, kus võrdluseks on pakutud põhjasaksa murdekujusid: Danzigi *Bijenge*, preisi *Bujenge*, *Puienge*, Altmargi (idapreisi) *Pijönje*. Eriti rohkesti variante toob samast sõnast Otto Buurmani (1970: 43) idafriisi sõnaraamat³: *Bagonjeroos*, *Begönjeroos*, *Begönje*, *Begenje*, *Begunnje*, *Bigönje*, *Bigunnje*, *Bione*, *Bogonje*, *Bugönje*, *Pione*, *Piune*. Neid variante silmitsedes sugeneb vägisi kahtlus, kas siin pole kreeka-ladina algupäraga alamsaksa vana pujenginimetus *pione* (< vanaprantsuse *pione* < ladina *paëonia* < kreeka *paidōnia*; vt Hellquist 1980: 763) ristunud kõlalt mõnevõrra sarnase, kuid sootuks noorema, XVII sajandi lõpul botaanikaterminoloogias loodud begoonianimetusega (uusladina *begonia*, saksa *Begonie*). Kui see oletus peaks paika pidama, siis ei saa ka Põhja-Saksa murdevariandid, millest lähtub baltisaksa *Pojenge* ja sedakaudu meie *pojeng* ~ *pujeng*, olla tekkinud varem kui XVII sajandil, mil begoonia nimetus olevat saksa keelealal esmakordselt dokumenteeritud (Kluge, Seebold 2002: 102), aga tõenäolisemalt veelgi hiljem, kui see võõramaine lill rahva hulgas levis ja seda tähistav sõna õpetatud ringkondadest rahvakeelde jõudis. Begoonia on muide nime saanud kunagise Santo Domingo kubeneri ja botaanikaharrastaja Michel Bégoni (1638–1710) järgi (Chambers 2003: 86; Dauzat, Dubois, Mitterand 1964: 80), enamiku Euroopa keelte pujenginimetuste aluseks olev kreeka *paidōnia* aga – vihjena pujengijuurte raviomadustele – Olympose jumalate müütilise ravitseja Paioni järgi (Hellquist 1980: 763). Eespool öeldu põhjal näib, et Euroopa kirjakeelte hulgas üsnagi unikaalses eesti pujenginimetuses võib kajastuda mõlema tubli mehe nimi.

simman⁴

Eestlastel on külapeo tähistamiseks ohtralt sõnu: *jaskar*, *jubi*, *jubu*, *jundam*, *jundse*, *karap*, *ketas*, *klimpar*, *klunker*, *lahmak*, *lahmakas*, *lamakas*, *laravann*, *larp*, *lobi*, *noolus*, *pilgar*, *pungarid*, *subrik*, *suhti*, *säru*, *tampar*, *tontar*, *tsimm*, *tunglas*, *verka*, *verkus* jne. „Väikese murdesõnastiku” andmeil näikse selliseid sõnu olevat kolmekümne ringis. Enamik neist on lokaalse iseloomuga ega ole laialt tuntud. Ühiskeelde on jõudnud baltisaksa juurtega *klunker*, paraku juba mitte enam külapeo, vaid tublisti halvenenud tähenduses, nii et kui nüüd Harjumaal Rae vallas igal aastal Jüri klunkreid korraldatakse, siis võib keeleliselt süütul kodanikul tekkida koguni küsimus, mis asju seal endise Sommerlingi sovhoosi maadel kultuuritöö nime all ikka aetakse.

Ühiskeel on kõigi nende lokaalsete keelendite hulgast valinud külapidu tähistama sõna *simman*. See sõna on saanud üldtuntuks ja kajastub kõigis

³ Friisi keel on omaette germaani keel, kuid idafriisi murdeala asub alamsaksa ümbruses ning on tugevasti alamsaksastunud, nii et ühelt poolt idafriisi ja teiselt poolt selle naabruskonna alamsaksa kõnelejaile teineteise mõistmine raskusi ei valmistavat.

⁴ Selle sõna päritolu selgitamisel on andnud tõhusat abi Raimo Raag ja Ingrid Rüütel, keda tahaksin siinkohal tänada.

meie õigekeelsussõnaraamatu väljaannetes, välja arvatud kõige esimene, 1918. aastal ilmunud „Eesti õigekirjutuse-sõnaraamat”, kust *simman* veel puudub. Simmaniga on seotud paljude memuaristide helged noorusmälestused ja simmanist on kirjutatud kirjanikud. Meenutada tasub kas või noore, 20-aastase Heiti Talviku erksalt meeldesöövivat luuletust „Simmanil” (1924), kus „Öö horisonid hõbepalgse üles vinnab kuu. / Harmoonik tasa nukrutseb all öitsva pirnipuu” ning „puhmastikus puude vahel naer ja sosinad. / Öö suhkruaias tüdrukud kui väikesed rosinad // ja rehelävel külapoisid, paberossid suus. / Käest kätte rändab kobrutades mühav õllekruus”.

Ehkki see sõna on praegu üldlevinud, on ta eesti keeles üsna uus ning puudub säärases vormis ja niisuguses tähenduses veel Wiedemanni sõnaraamatust. Tõsi, tasub tähele panna, et 1893. aastal ilmunud sõnaraamatu II trüki leidub lähedase kuju ja tähendusega sõna väljendis *simanni löma*, mille järele on sulgudes märgitud *ein Spiel mit Gesang* – ehk siis tõlkes „laulumäng” (Wiedemann 1893: 1052). Et need kaks sõna – *simman* külapeo tähenduses ja *siimann* laulumängu tähenduses – on etümoloogilises mõttes identsed, selles pole erilist kahtlust. Seda kinnitab kas või tõsiasi, et August Kitzberg on läbi kogu oma loomingu tarvitanud sõna *simman* just laulumängu tähenduses. Tõenäoliselt esimest korda ilmub sõna *simman* tema loomingu 1892. aastal – üks aasta enne Wiedemanni sõnaraamatu II trükki –, kui ajalehe Olevik 9. märtsi numbris hakkab järjeloona ilmuma tuliuus „alupäraline uudisjutt” „Rätsepp Õhk ja tema õnneloos”. Juba selle esimeses jaostükis leiame järgmise kirjakohta: „Igamees teab, et rätseppi on kahte jagu, ühed on, kes pilli lüüa ei oska; ainult pükse ja „simmanni” teha võistavad [*sic!*]; neid otsitakse taga ainult kui kuuevarukad läbikulunud on ja pidudele palutakse neid üksnes, et peremees neile tööpalka võlgu on ja kohtusse kaebamist kardab” (lk 222). „Simmann” on siin pandud jutumärkidesse ega tähenda mitte külapidu, vaid ringmängu, nagu selgub autori ühest hilisemast seletusest jutustuse „Püve Peetri „riukad”” (1897; kogumikus „Külajutud” IV 1920) joo-ne all (vt nt Kitzberg 1955: 222).

Sõna tähenduse selgitamise vajaduse võis tingida see, et vahepeal oli *simman* trükisõnasse tunginud tänapäevases külapeo tähenduses ning A. Kitzbergi teksti ja ühiskeele pruugi vahele tekkis vastuolu.⁵ Andrus Saareste (1924: 137) on esimesed niisugused tarvitushujud leidnud XX sajandi algult, ühe 1903. aastast Alfred Kivilt ja teise 1904. aastast Ernst Peterson-Särgavalt. Sõnaraamatutest registreerib *simman*’i tänapäevasel kujul ja nüüdisaegses tähenduses esimesena Lauri Kettuneni „Eesti-soome sõnaraamat” (1917: 267), kus see on märgendatud murdeliseks ja tähenduseks antud ’nurkakatanssi’.

Sõna etümoloogilisele käsitlemisele pani aluse Andrus Saareste. Oma doktoriväitekirjas „Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes” kirjutas ta külapidude nimetusi käsitlevas peatükis nõnda: „Valgust tüübile *simman* heidab teade San-st: *tahtsitti simanni, pirelilli* (muistsete rahvatantsude nimed) ja Wied Wb.: *siimanni lööma* (ein Spiel mit Gesang)’. Nimetus on nähtavasti alguse saanud mingist läinud aastasaja [XIX sajandi – U. U.] keskpaiku ja teisel poolel moes olevast ’Seemann’-nimelisest rahvatantsust või mängust,

⁵ On huvitav täheldada, et EKI kirjakeele arhiivis on kolm August Kitzbergi sedelit teistest sõna *simman* tarvituse näidetest eraldatud ning „Eesti kirjakeele sõnaraamatus” pole neid arvestatud.

mille järgi, kuna see oli olulisem ajaviide pitspallidel, hakatigi viimaks küla tantsupidusid kutsuma, esialgselt küll ainult eL-s (nagu veel vanema rahva mälestus ja sõna foneetiline kuju tõendavad), viimasel ajal aga ka eP-s ja ise- gi ühiskeeles ning kirjanduses” (Saareste 1924: 137). Niisiis peab A. Saareste Wiedemanni sõnaraamatus leiduvat sõna *siimann* 'laulumäng' ja sõna *simman* 'külapidu' etümoloogiliselt identseks ning arvab, et nende aluseks on saksa sõna *Seemann* 'meremees'. Esimese arvamusena on põhjust nõustuda, teine on küll leidlik ja vaimukas, kuid on paraku jäänud kinnitamata oletuseks. Julius Mägiste etümoloogiasõnaraamatu käsikirjas on sõna *simman* päritolu käsitlemine jäänud pooleli. Sõnaartiklis *simman* 'Bauerntanzfest, dörfliches Tanzvergnügen' on mainitud, et see on „võib-olla” identne sõnaga *siimann* (EEW IX: 2802); artiklis *siimann* leidub sõna päritolule osutav noolemärk „<”, kuid selle taga on ainult kolmikpunkt, ning on viidatud Elsa Enäjärville, kuid viidatav teos on jäänud artiklisse lisamata. A. Saareste käsitlusele on osundatud lühendiga *vgl.* ('võrdle'), mis peab nähtavasti tähendama, et seda pole aktsepteeritud, vaid sellele vastandutakse (EEW IX: 2783). Sõna *simman* etümoloogiat eelnevalt teadmata on sõnaartikkel raskesti dešifreeritav või lausa dešifreerimatu. Alo Raun (1982: 157) ongi oma etümoloogilises teatmikus nentunud, et sõna *simman* etümoloogia on ebaselge.

Ometi näitab tuntud soome folkloristile Elsa Enäjärvi-Haaviole viitamine, et J. Mägistele oli *simman*'i etümoloogia teada, või siis vähemasti, et ta oli selle juurde jõudmise lähedal. Sest see teos, millele J. Mägiste viitab, on ilmselt E. Enäjärvi-Haavio monograafiline käsitus (1930) Soomes ja Rootsis laialt tuntud ning populaarsest laulumängust „Simon i Sälle”, mis sõnasõnalises tõlkes oleks „Simon Sälles”, eestipärasemalt öeldes aga „Sälle Simon” nagu Vargamäe Andres või Ülesoo Joosep: *Sälle* ei ole siin tõlgendatav üldnimena ega tähenda poissi, semu ega selli, vaid on pärisnimi ja viitab tõenäoliselt talule, kust nimetatud Simon on pärit.

See laulumäng on tuntud ka Eestis. Ingrid Rüütel on oma monograafias „Eesti uuemad laulumängud” selle variandid koondanud pealkirja „Siimumäng” alla, eristades neil kaht põhitüüpi: Põhja-Eesti tüüp ja Kagu-Eesti tüüp (Rüütel 1980: 75–102). Rootsi keeles algab laul sõnadega „Här kommer Simon i Sälle” – 'siit tuleb Sälle Simon' – ja see koht on mõlemal juhul arusaamatust põhjustanud. Põhjaeesti tekstivariandi esimene värss on tõlkeline ja siin on asjast aru saadud nii, et tegemist on Siimu ja tema sulasega või siis Siimu sulasega: „Siit tuleb Siim, siit Siimu sulane”, „Siit tuleb, siit tuleb suure Siimu sulane”, „Kas siit saab Siimu või Siimule sulast” jne. Meie teema seisukohalt pakuvad rohkem huvi Kagu-Eesti variandid, mille Ingrid Rüütel on koondanud pealkirja alla „Siimanni seeli”. Neis on esimest värssi osalt tõlkida püütud ja osalt jäljendatud selle kõla: „Tule, tule, siimanni seeli”, „Kos läts siimanni seelee”, „Näitsu lää sinimaniseele” jne. Kui seda teksti veidi pike- malt tsiteerida – „Tule, tule, siimanni seeli, tule, tule, perelilli hära” –, siis saab selgeks ka see, kust on pärit Andrus Saareste eespool toodud tsitaadi sõna *pirelill*. See on pärit sellest samast laulumängust, nii et kui A. Saareste pidas siimanni ja pirelilli muistsete rahvatantsude nimedeks, oli ta pisut ebatäpne: tegemist on ühe ja sama laulumänguga.

„Siimumängu” Põhja- ja Kagu-Eesti variant on niihästi teksti kui ka meloodia poolest suuresti erinevad. Kui Põhja-Eesti variandi aluseks on laulumängu Skandinaavia versioon, siis Kagu-Eesti teisendi puhul pole I. Rüüt-

li arvates võimatu, et see on sinna jõudnud hoopis idaslaavlaste vahendusel, kelle hulgas see laulumäng on samuti tuntud. Igatahes on väga piiratud alal esinev Kagu-Eesti variant oma iseloomuliku *siimanni seeli*'ga Põhja-Eesti variandist selgesti eristuv ning selle levikupildi võrdlus sõna *simman* levikupildiga (vrd Rüütel 1980: 192; VMS II: 414) pakub isegi andmete võimalikku ebatäielikkust arvestades õpetliku näite selle kohta, kuidas üks sõna võrdlemisi piiratud aja jooksul võib maad vallutada.

Lõpetuseks võiks kergitada veel ühe tõlgendusliku küsimuse. Ehkki see lähenemine on mõistagi lihtsustav, liigitatakse sõnavara päritolu seisukohalt üldiselt omasõnadeks ja laensõnadeks. Kumb neist peaks olema *simman*? Ühelt poolt puudub tal omasõna struktuur ja tema kaugemaks aluseks on heebrea isikunimi *Simeon* 'kuuldavõtt' (Rajandi 1966: 156), mis on Euroopas levinud Piibli ja ristiusu vahendusel ning meile muu hulgas kinkinud kohanime *Simuna*. Teiselt poolt on sõna *simman* kujunemine üsna eripärane ja toob paratamatult kaasa küsimuse, et kui ta on laensõna, siis mis keelest säherdune laensõna on küll laenatud. Tuleb paraku tõdeda, et säärast keelt pole võimalik nimetada. Pealegi on sõna kujunemise aluseks laulu eesti-, mitte võõrkeelne tekst.

Kirjandus

- A r i s t e, P. 1940. Etümoloogilisi märkmeid I. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLIX₁. Tartu.
- B u u r m a n, O. 1970. Hochdeutsch-plattdeutsches Wörterbuch. Auf der Grundlage ostfriesischer Mundart. Bd. 8. Neumünster: Karl Wachholtz Verlag.
- Chambers 2003. Dictionary of etymology. Editor Robert K. Barnhart. New York: Chambers.
- D a u z a t, A., D u b o i s, J., M i t t e r a n d, H. 1964. Nouveau dictionnaire étymologique et historique. Quatrième édition revue et corrigée. Paris: Librairie Larousse.
- EEW = J. M ä g i s t e. Estnisches etymologisches Wörterbuch. Bd. I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1982–1983. (II trükk: 2000.)
- EKSS = Eesti kirjakeele seletussõnaraamat I–VII. Tallinn, 1988–2007.
- EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1994–.
- E n ä j ä r v i - H a a v i o, E. 1930. Simon i Sälle. – Juhlakirja Yrjö Hirnin kuusikymmenvuotispäiväksi 7. 12. 1930. Helsinki: Otava, lk 85–109.
- F a l k, H. S., T o r p, A. 1960. Norwegisch-Dänisches etymologisches Wörterbuch. Zweiter Teil: P–Ø. 2. Auflage. Oslo–Bergen: Universitetsforlaget.
- G u t z e i t, W. v. 1887. Wörterschatz der Deutschen Sprache Livlands. Zweiter Teil. Dritte Lieferung. mang–Pel. Riga.
- H e l l q u i s t, E. 1980. Svensk etymologisk ordbok. Andra bandet. O–Ö. Malmö: Gleerups.
- J ó h a n n e s s o n, A. 1956. Isländisches etymologisches Wörterbuch. Bern: Francke Verlag.
- K e t t u n e n, L. 1917. Virolais-suomalainen sanakirja. Helsinki: Otava.
- K e t t u n e n, L. 1938. Livisches Wörterbuch. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- K i t z b e r g, A. 1955. *Jutustused. Valitud teosed II*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- K l u g e, F., S e e b o l d, E. 2002. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 24., durchgesehene und erweiterte Auflage. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- K o b o l t, E. 1990. *Die deutsche Sprache in Estland. Am Beispiel der Stadt Pernau*. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk.
- K o p o n e n, E. 1998. *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämeresuomalais-ta etymologiaa. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 230*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- LÄGLOS II = *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. Bd. II: K–O. Begründet von A. D. Kylstra, fortgeführt von S.-L. Hahmo, T. Hofstra, O. Nikkilä. Amsterdam–Atlanta: Rodopi, 1996.
- LÖ = *Lühlike õppetus mis sees monned head rohud täeda antakse, ni hästi innimeste kui ka weiste haigusse ning wiggaduste wasto; et se kellel tarwis on, woib moista, kuida temma peab nou otsima ning mis tulleb tähhele panna igga haigusse jures. Selle körwas on weel muud head nouud, õppetussed ning maenitussed leida, keik meie Eesti ma rahwa kassuks ning siggidusseks üllespantud. Nelikümmend üks tükki. Faksiimiletrükk. Saatesõna kirjutanud J. Peegel*. Tallinn: Valgus, 1976.
- L ü b b e n, A. 1888. *Mittelniederdeutsches Handwörterbuch*. Norden–Leipzig, (Faksiimiletrükk: Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965.)
- P a j u s a l u, K., H e n n o s t e, T., N i i t, E., P ä l l, P., V i i k b e r g, J. 2002. *Eesti murded ja kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- R a j a n d i, E. 1966. *Raamat nimedest*. Tallinn: Eesti Raamat.
- R a u n, A. 1982. *Eesti keele etümoloogiline teatmik*. Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- R ü ü t e l, I. 1980. *Eesti uuemad laulumängud I*. Tallinn: Eesti Raamat.
- S a a r e s t e, A. 1924. *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I*. Analüüs. 60 kaardi ja 1 skeemiga. *Acta et Commentationes Universitatis Dorpatensis B VI*₁. Tartu.
- SSA I = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja I. A–K*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2001.
- V r i e s, J. de 1992. *Nederlands etymologisch woordenboek* Derde druk. Leiden–New York–Köln: E. J. Brill.
- VMS = *Väike murdesõnastik I–II*. Toimetanud V. Pall. Tallinn: Valgus, 1982–1989.
- W i e d e m a n n, F. J. 1869. *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. St. Petersburg.
- W i e d e m a n n, F. J. 1893. *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. Zweite vermehrte Auflage. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften redigiert von Dr. Jacob Hurt. St. Petersburg.

Kasutatud murrete ja murrakute lühendid: **Audru**; **eL** = lõunaees-ti murded; **eP** = põhjaees-ti murded; **Hanila**; **Hargla**; **Helme**; **Hlj** = Haljala; **Hls** = Halliste; **Häädemeeste**; **JJn** = Järva-Jaani; **JMd** = Järva-Madise; **Juuru**; **JõeK** = Jõelähtme (keskmurre); **Jüri**; **Kadrina**; **Kambja**; **Kanepi**; **Keila**; **Khk** = Kihelkonna; **KJn** = Kolga-Jaani; **Kodavere**; **Koeru**; **Krj** = Karja; **Krk** = Karksi; **Khn** = Kihnu; **Krl** = Karula; **Kse** = Karuse; **Ksi** = Kursi; **Kullamaa**; **Kärla**; **Leivu**; **Lihula**; **Martna**; **MMg** = Maarja-Magdaleena (idamurre); **Muhu**; **Märjamaa**; **Nissi**; **Nõo**; **Pil** = Pilstvere; **PJg** = Pärnu-Jaagupi; **Plt** = Põltsamaa; **Plv** = Põlva; **Pst** = Paistu; **Pöide**; **Rannu**; **Risti**; **Rõuge**; **Räpina**; **Sangaste**; **Setu**; **Simuna**; **Tori**; **Trm** = Torma; **Tõstamaa**; **Urvaste**; **Varbla**; **Vastseliina**; **Vigala**; **VJg** = Viru-Jaagupi; **Vlj** = Valjala; **Äksi**.

Etymological Notes (V)

Keywords: lexicology, etymology, loanwords, song games, Low German loans, Baltic German loans

Etymologies for the Estonian words *kõhvitsema*, *pojeng* ~ *pujeng* and *simman* are presented. The verb *kõhvitsema* 'scratch' is a Low German loan originating in the Middle Low German word *schaven*. The flower name *pojeng* ~ *pujeng* 'peony' comes from Baltic German. The Baltic German source word *Pojenge* seems to have formed in northern Germany, where Low German was spoken. The word *simman* 'village hop' must have appeared in Estonian as the result of a misinterpretation of „Simon i Sälle”, which is the name of a song game of Scandinavian origin.

Udo Uibo (b. 1956), literary magazine Looming, editor, udo@looming.ee